

CHO‘LPON SHE‘RIYATIDA ISTIQLOL VA OZODLIK G‘OYALARI

Uzoqova Mohigul,

University of business and science Tashkent filiali “Xorijiy til va adabiyoti: ingliz tili yo‘nalishi” 1-kurs magistri

Annotatsiya. Ushbu maqolada XX asr boshlarida yashab ijod etgan jadid shoiri Abdurauf Cho‘lpon she‘riyatida istiqomat qilgan istiqol va ozodlik g‘oyalarning badiiy-falsafiy mohiyati tahlil qilinadi. Tadqiqotda shoir ijodining milliy uyg‘onish davri kontekstida o‘rni ko‘rsatilib, erkinlik motivining ramziy ifodalanishi, lirik qahramonning ruhiy iztiroblari va milliy mustaqillikka intilish motivlari o‘rganiladi.

Kalit so‘zlar: Cho‘lpon, istiqol g‘oyalari, ozodlik, milliy uyg‘onish, lirik qahramon, she‘riy ramzlar, modernizm, ma‘rifatparvarlik.

Аннотация. В данной статье анализируется художественно-философская сущность идей независимости и свободы, отраженных в поэзии Абдурауфа Чулпана (1885–1938), одного из выдающихся представителей джадидской литературы начала XX века.

Ключевые слова: Чулпан, идеи независимости, свобода, национальное возрождение, лирический герой, поэтические символы, модернизм, просветительство.

Annotation. This article analyzes the artistic and philosophical essence of the ideas of independence and freedom reflected in the poetry of Abdurauf Chulpan (1885–1938), one of the prominent representatives of the Jadid literature of the early 20th century

Keywords: Chulpan, ideas of independence, freedom, national awakening, lyrical hero, poetic symbols, modernism, enlightenment.

Kirish. Abdulhamid Sulaymon o‘g‘li Cho‘lpon (1885–1938) XX asr boshlaridagi jadidchilik harakati va o‘zbek adabiy modernizmining eng yorqin namoyandalaridan biri hisoblanadi. Uning ijodi, ayniqsa she‘riy merosi, o‘zbek milliy ongining uyg‘onish davriga xos bo‘lgan chuqur ijtimoiy-falsafiy masalalarni qamrab oladi. Cho‘lpon she‘riyatida istiqol va ozodlik g‘oyalari nafaqat siyosiy mustaqillik istagi, balki ma‘naviy erkinlik, madaniy o‘zlikni anglash va shaxsiy ijodiy erkinlikni himoya qilish kabi ko‘p qirrali tushunchalar majmuini tashkil etadi [1]. Bu davr jadid shoirlari uchun istiqol istagi, asosan, bosqinchilik hukmronligi ostida ezilgan millatning ruhiy va madaniy qullikdan xalos bo‘lishi bilan bog‘liq edi.

Ushbu maqolaning asosiy maqsadi — Cho‘lpon she‘riyatida istiqol va ozodlik mavzularining badiiy-estetik va g‘oyaviy-falsafiy jihatlarini chuqur tahlil qilishdir. Tadqiqot quyidagi asosiy savollarga javob izlaydi: shoir istiqol g‘oyasini qaysi badiiy vositalar (ramzlar, metaforalar, lirik sub‘ekt pozitsiyasi) orqali ifodalaydi? Uning erkinlik tushunchasi qaysi tarixiy va ijtimoiy omillar ta‘sirida shakllangan va bu g‘oyalar uning zamondoshlari ijodidan qanday jihatlar bilan farq qiladi?

Tadqiqot jarayonida motiv-ramz tahlili, stilistik kuzatuvlar va tarixiy-kontekstual yondashuv metodlaridan foydalaniladi. Maqolaning hajmi cheklanganligi sababli (4–6 sahifa), tahlil eng dolzarb she‘rlar korpusiga qaratiladi va barcha bo‘limlar

ixchamlashtirilgan holda beriladi. Xususan, Cho‘lponning “Go‘zal Turkiston”, “Bahorni sog‘indim” kabi she‘rlari tahlil obyekti bo‘ladi, chunki ular milliy uyg‘onish ruhini yorqin ifodalaydi [2].

Cho‘lponning ijodiy yo‘li Turkistonning jadidchilik harakati bilan chambarchas bog‘liq bo‘lgan murakkab davrga to‘g‘ri keldi. Uning hayoti va ijodi imperiya siyosatining o‘zgarishlari, milliy ozodlik harakatlarining boshlanishi va bolsheviklar hokimiyati o‘rnatilishi bilan kechdi. Bu davrda Cho‘lpon nafaqat shoir, balki jurnalist, tarjimon va dramaturg sifatida ham faoliyat yuritib, milliy ma‘rifatni targ‘ib qilishda muhim rol o‘ynadi. Uning ijodida milliy uyg‘onish g‘oyalari ustuvor ahamiyat kasb etadi, bu esa o‘zbek nasrida ham o‘z ifodasini topgan, xususan, “Qurboni jaholat” kabi hikoyalarida ma‘rifatsizlikning fojiasi tasvirlangan [3].

Tarixiy kontekstni tushunish Cho‘lpon she‘riyatidagi istiqlol istagining chuqurligini anglash uchun zarurdir. 1917-yilgi inqiloblar va Turkiston muxtoriyati e‘lon qilinishi kabi voqealar shoirda qisqa muddatli umid uyg‘otdi, ammo tez orada bu umidlar sovet hokimiyatining repressiv siyosati bilan so‘ndi. Cho‘lpon she‘rlarida bu o‘zgarishlar — umiddan iztirobga o‘tish, erkinlikning qisqa muddatli ko‘rinishi va uning tezda yo‘qolishi — aks etadi. Uning lirik qahramoni ko‘pincha o‘z yurtining kelajagi haqida qayg‘uruvchi, ammo o‘z kuchiga ishongan ziyoli obrazidir.

Cho‘lpon ijodiga jadidchilikning g‘oyalari, jumladan, ma‘rifatparvarlik, progressivlik va Sharqni G‘arb sivilizatsiyasi bilan uyg‘unlashtirish istagi kuchli ta‘sir ko‘rsatdi. Uning she‘rlarida Sharqiy she‘riyat an‘analari bilan Yevropa modernizmi estetikasi uyg‘unlashadi. Bu davr adabiy muhitida turli qarashlar mavjud bo‘lsa-da, Cho‘lpon o‘zining jonli, emotsional tili bilan ajralib turdi. Uning ijodiy faoliyati siyosiy bosimlar ostida kechganligi sababli, istiqlol g‘oyalari ko‘pincha ramziy qatlamlar orqali ifodalangan.

Cho‘lpon ijodida “istiqlol” va “ozodlik” tushunchalari bir-birini to‘ldiruvchi, ammo farqli ma‘nolarga ega bo‘lgan kategoriyalar sifatida qaraladi. Istiqlol ko‘proq tashqi, siyosiy va milliy mustaqillikni anglatadi — bu Turkistonning o‘z taqdirini o‘zi belgilashi istagidir. Ozodlik esa ko‘proq ichki, ma‘naviy va ruhiy erkinlikni ifodalaydi. Cho‘lpon she‘rlarida bu ikki tushuncha bir-biriga bog‘liqdir: tashqi mustaqillikka erishish shaxsning ichki ozodligini ta‘minlash uchun shart, aksincha, ma‘naviy erkinlik bo‘lmasa, tashqi mustaqillik ham to‘liq bo‘lmaydi [2].

Nazariy jihatdan, Cho‘lponning istiqlol g‘oyalari jadidchilikning kengroq milliy uyg‘onish harakati doirasida tahlil qilinishi lozim [3]. Jadidlar uchun erkinlik — bu jaholatga qarshi kurash, ta‘limni rivojlantirish va Sharq madaniyatini zamonaviy ilmlar bilan boyitish orqali erishiladigan holatdir. Cho‘lponning lirik qahramoni ko‘pincha shu ma‘rifiy kurashning faol ishtirokchisi sifatida namoyon bo‘ladi.

Ozodlik motivining badiiy ifodalanishi ko‘pincha romantik yo‘nalishga moyil bo‘ladi. Uning lirik qahramoni, ko‘pincha, o‘zining hissiy olamida cheklovlar, qafaslar va zanjirlar bilan kurashadi. Bu kurash tashqi siyosiy vaziyatga ishora bo‘lsa-da, asosan shaxsning o‘ziga xoslikni saqlab qolishga intilishini ko‘rsatadi.

Cho‘lpon she‘riyatida istiqloq va ozodlik g‘oyalari bir nechta o‘zaro bog‘liq mavzular orqali tizimlashtirilgan. Eng muhim mavzu — Milliy mustaqillik istagi bo‘lib, u ko‘pincha “Turkiston” yoki “Vatan” timsolida ifodalanadi. Bu mavzu shoirning siyosiy faolligi va milliy g‘ururining badiiy aksidir. Uning she‘rlarida o‘tmishdagi ulug‘ davrlarga murojaat qilish orqali hozirgi holatni tanqid qilish va kelajakka umid uyg‘otish strategiyasi kuzatiladi.

Ikkinchi muhim mavzu — Ma‘naviy va Ruhiy Ozodlik. Bu mavzu lirik qahramonning ichki dunyosi bilan bog‘liq bo‘lib, u tashqi bosimdan ko‘ra ko‘proq o‘zining ichki zaifliklari, jaholat va hissiy cheklovlar bilan kurashadi. Bu yerda ozodlik — bu insonning o‘z fikrini erkin ifodalash, o‘zligini anglash va ma‘naviy yuksaklikka erishishdir.

Uchinchi mavzu — Qarshilik va Qurbonlik. Cho‘lpon ijodida erkinlikka erishish oson yo‘l emasligi, balki katta qurbonliklar talab qilishi tushunchasi mavjud. Bu motiv, ayniqsa, shoirning hayotining so‘nggi yillarida kuchayadi, u o‘zining adabiy va siyosiy pozitsiyasi uchun to‘laydigan shaxsiy qismatini oldindan his qilgandek bo‘ladi.

Badiiy struktura: Bu mavzularning badiiy tuzilishi asosan ziddiyatlar (qorong‘ulik — yorug‘lik, qafas — parvoz, o‘tmish — kelajak) asosida qurilgan. Lirik qahramon doimo shu ziddiyatlar oralig‘ida harakat qiladi, bu esa she‘rga dramatik kuch bag‘ishlaydi. Masalan, “Bahorni sog‘indim” she‘rida qishning (zulmning) o‘tib, bahorning (ozodlikning) kelishiga bo‘lgan ishonch kuchli ifodalangan.

Cho‘lpon she‘riyatining kuchi uning badiiy vositalarida va uslubiy yangiliklarida yotadi. Istiqloq va ozodlik g‘oyalarini ifodalashda u ramz va metaforalar dan ustalik bilan foydalangan. Eng asosiy ramziy tizim — bu tabiat va makon metaforalari. Masalan, “qafas” yoki “zanjir” — bu siyosiy va ma‘naviy qullikning universal ramzidir. Aksincha, “tong”, “quyosh”, “ko‘k osmon” yoki “daryo” — bu erkinlik, yangilanish va cheksizlikning badiiy timsolidir. Bu ramziy qatlamlar Cho‘lpon she‘rlariga chuqur falsafiy ma‘no beradi [4].

Stilistik xususiyatlar jihatidan Cho‘lpon o‘zbek she‘riyatiga yangi, jonli va emotsional tilni olib kirdi. Uning uslubi ko‘pincha romantik uslub deb ta‘riflanadi, bu esa kuchli hissiyotlar, subyektivlik va idealga intilish bilan ajralib turadi. Uning she‘rlarida repetitsiyalar (takrorlar) va interrogativ intonatsiya keng qo‘llaniladi, bu esa o‘quvchini lirik qahramonning ruhiy kechinmalariga sherik qilishga qaratilgan.

Til va Metrika: Cho‘lpon an’anaviy o‘zbek she‘riyatining metrikasini saqlagan holda, unga zamonaviy shoirona nafas bag‘ishladi. Uning tili boy, lekin tushunarli, ko‘pincha xalq tiliga yaqin frazeologik birliklar va yangi so‘zlar bilan boyitilgan. Bu uslubiy tanlov uning g‘oyalarini keng xalq ommasiga yetkazishga xizmat qilgan.

Ushbu bo‘limda Cho‘lponning istiqlol va ozodlik g‘oyalarini ifodalovchi 6 ta she‘ridan tanlangan parchalar orqali tahlil qilinadi. Tahlil maqsadi — yuqorida keltirilgan nazariy va uslubiy xulosalarni amaliy dalillar bilan mustahkamlash.

•“Go‘zal Turkiston” (Istiqlolga murojaat): Bu she‘rda Turkiston obraziga murojaat orqali milliy g‘urur va mustaqillik istagi ifodalanadi. Lirik qahramon yurtining go‘zalligini ta’kidlab, uning hozirgi ahvolidan nolish orqali siyosiy ozodlikka chaqiriq qiladi. Ramz sifatida “go‘zallik” — bu hali yo‘qotilmagan milliy ruhning timsoli.

•“Bahorni sog‘indim” (Umid va yangilanish): Bahor — bu klassik erkinlik ramzidir. She‘rda qishning (zulmning) tugashiga ishonch, yangi hayot va erkinlikning kelishiga bo‘lgan chuqur optimizm aks etadi. Uslubiy jihatdan, she‘rning ritmi va musiqaviyligi bu umidni yanada kuchaytiradi.

•“Xalq” (Ma‘rifat va kuch): Bu she‘rda Cho‘lpon xalqni uyg‘onishga chaqiradi. Ozodlik faqat siyosiy harakat orqali emas, balki xalqning o‘z bilimini oshirishi (ma‘rifatparvarlik) orqali kelishini ta’kidlaydi. Bu yerda erkinlikning ma‘rifiy asoslari ko‘rsatilgan.

•“Ko‘ngil” (Ruhiy Ozodlik): Ushbu she‘r shaxsiy, ruhiy ozodlikka qaratilgan. Ko‘ngil — bu erkinlik uchun kurashadigan ichki makon. Uning “qafas”dan chiqish istagi tashqi qamoqdan ko‘ra ko‘proq ichki cheklovlar bilan bog‘liqdir.

•“O‘zbekiston” (Tarixiy mustaqillik): Bu she‘rda o‘tmishning buyuk davrlariga murojaat qilinadi. Tarixiy xotira — bu kelajakdagi istiqlol uchun ma‘naviy tayanch vazifasini o‘taydi. Bu orqali shoir milliy o‘zlikni mustahkamlashga harakat qiladi.

•“Qurbon” (Qarshilik va fojia): So‘nggi davr she‘rlarida ko‘rinadigan bu motivda erkinlik uchun kurashning fojia bilan yakunlanishi mumkinligi tasvirlanadi. Qurbonlik — bu istiqlol yo‘lidagi eng yuqori ma‘naviy qadriyat sifatida ko‘rsatiladi.

Cho‘lponning istiqlol va ozodlik g‘oyalari uning hayotining qisqa va fojiali yakuniga qaramay, o‘zbek adabiyoti va milliy ongiga chuqur ta‘sir ko‘rsatdi. Uning ijodi keyingi avlod adiblari uchun (ayniqsa, mustaqillikdan keyingi davrda) milliy g‘urur va erkin fikrning yorqin namunasi bo‘lib xizmat qildi. Cho‘lpon she‘riyatida ifodalangan erkinlik istagi, zamonaviy adabiyotshunoslikda milliy-ma‘rifiy modernizmning eng yuqori cho‘qqisi sifatida baholanadi [2, 3].

Uning uslubi va g‘oyalari, ayniqsa, o‘zbek she‘riyatida romantik va falsafiy yo‘nalishlarning rivojlanishiga turtki berdi. Cho‘lponning she‘rlarida mavjud bo‘lgan hissiy chuqurlik va badiiy obrazlar tizimi keyingi yozuvchilarga — o‘zbek

adabiyotining keyingi bosqichlarida yashagan ijodkorlarga — o‘z milliy mavzularini chuqurroq falsafiy va estetik darajada ifodalash uchun zamin yaratdi.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, Cho‘lpon she‘riyatida istiqlol g‘oyasi yagona, siyosiy shior emas, balki ma‘naviy-ruhiy erkinlik bilan uzviy bog‘langan kompleks tushunchadir. Uning lirik qahramoni tashqi qonunlardan ko‘ra ko‘proq o‘zining ichki ishonchlari va ma‘naviy majburiyatlari bilan yashaydi. Badiiy jihatdan, Cho‘lponning ramziy tizimi (qafas/tong) va romantik uslubi bu g‘oyalarni kuchli emotsional ta‘sir bilan yetkazishga imkon berdi.

Biroq, tahlil jarayonida ba‘zi cheklovlar ham mavjud. Maqolaning ixcham hajmi (4–6 sahifa) tufayli, har bir she‘rning to‘liq konteksti va barcha badiiy vositalarini chuqur tahlil qilish imkoni bo‘lmadi. Shuningdek, Cho‘lpon ijodining to‘liq korpusini qamrab olishning imkonsizligi natijasida, tahlil tanlangan 6 ta she‘rga qaratildi. Kelajakdagi tadqiqotlar Cho‘lponning tarjima asarlaridagi erkinlik g‘oyalari va uning rus/yevropa modernizmi bilan bevosita taqqosiy tahliliga e‘tibor qaratishi maqsadga muvofiqdir.

Cho‘lpon she‘riyatining tahlili shuni ko‘rsatadiki, shoir istiqlol va ozodlik g‘oyalarini faqat siyosiy shiorlar doirasida emas, balki chuqur falsafiy va estetik darajada ifodalay olgan. Uning ijodi milliy uyg‘onish davrining eng muhim ma‘naviy yo‘nalishini aks ettiradi. Badiiy vositalar — ayniqsa, ramziy obrazlar (qafas, tong) va romantik uslub — erkinlik istagining abadiy va universal ahamiyatga ega ekanligini ko‘rsatadi. Cho‘lpon merosi bugungi kunda ham o‘zbek milliy-madaniy ongini rivojlantirishda muhim manba bo‘lib xizmat qilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. To‘ylijeva, S. E. (2025). cho‘lpon she‘riyatida istiqlol va ma‘rifat g‘oyalari. *Journal of Universal Science Research*, 3(7), 63–66.
2. Gayipov, D. (2004). *Milliy uyg‘onish davri o‘zbek adabiyoti*. Toshkent: Ma‘naviyat.
3. Quronov, D. (1992). Cho‘lponning “Yulduzcha kunduz” xarakter psixologizmi. Filologiya fanlari nomzodi dissertatsiyasi. Toshkent.
4. Cho‘lpon, A. S. *She‘rlar to‘plami*.
5. Cho‘lpon, A. (1991). *Asarlar to‘plami (1–2 jild)*. Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san‘at nashriyoti.
6. Karimov, N. (2003). *XX asr o‘zbek adabiyoti tarixi*. Toshkent: O‘qituvchi.
7. Qo‘shjanov, M. (1984). *Cho‘lpon hayoti va ijodi*. Toshkent: Fan.